

EGY TÖLGYFA ARCA NÉZETT

URI DÉNES MIHÁLY

„Azt az űrt, amit a költészet nem tölt be, természettudományos értelemnek nevezük.”

Stefan George

„Mindenki tudja, hogy a nagy művészeti alkotás, a természeti jelenség, egy szép táj, egy vihar, egy földrengés, a személyes sors és a történeti esemény között hangoltság van. A kozmikus és a földi jelenségek között megfelelés van.”¹ A hangoltság a létre mint egészre irányulás.² A világmegértés nem szűkíthető le a „racionálisra”. Mert mi kerít hatalmába minket, ha egy öreg fára pillantunk? Mit jelent az, ha egy vadállat nemes tartású, tiszta tekintetű? Az állat szeméből egy másik világ keres kapcsolatot velünk, a létezés más módjai szólítanak meg némán. A terebélyes fák, melyek koronája a maguk akarata szerint növekszik az ég felé, időt és tereket összekötve, más módon, de ugyanúgy megszólítanak. A „természeti Másikkal” való találkozás *esemény*, mert e találkozás után az ember, amennyiben hangoltsága ezt lehetővé teszi, nem marad ugyanaz, mint ami előtte volt.³ A hangoltságon keresztül megnyílik számunkra az emberi létezés kiszámíthatatlansága és egyedisége, s feltárulnak „az ember létstruktúráinak mélyrétegei is”. Másként mondva, a hangoltság azt közvetíti az ittlét számára, „»hogy van és lennie kell«, azt viszi színre, hogy „létemben a létemre megy ki a játék”. Amit a hangoltság feltár, az a dimenzió, hogy „egyáltalán létezőnk és ezt a létezést, így vagy úgy, de magunkra kell vennünk.”⁴ Mármost azt, hogy a létünkre megy ki a játék, a létezők sokaságát csupán a megismerés tárgyaként (objektumaként) felmutató „racionális”, „természettudományos” beszédmódok nemigen képesek közvetíteni, mert működés módjuk éppenséggel az emberi létezés legmélyebb egzisztenciális kérdéseit fedik el. A megismerés sohasem egyenlő a megértéssel, amely szó már mindig magában hordozza az interpretáción túl az empátiát, az odafordulást, a dolgokon túl saját léthelyzetem megértését, világba vetettségemet is.

A „zöld” beszédmódokból ez a belátás – minthogy szándékaik szerint nem elsősorban a „természet megértésére”, hanem mozgalmiságra törekszenek – igen gyakran hiányzik. A *műalkotás* azonban a maga sajátosságával képes ebből a tapasztalatból valami lényegit felmutatni. A műalkotás által *felnyitott* világ mindig homályos is marad, megmarad valahol a „lét ködös lélegzetében” (*Falevél-szárazak*), amit Heidegger „fénylésnek”, a magyar fordítás pedig az erdei tisztást is jelentő „világlásnak” mondana. De éppen ez az a hely, amely forrásává válhat az önmegértés eseményének. Bizonyos, hogy valamit megértünk „a természetből” a költői nyelv révén, még ha ez a megértés nem a köznapi értelemben

* A szöveg egy hosszabb tanulmány részlete. (A szerk.)

1 HAMVAS Béla: Püthagorasz. *Kortárs*, 2003/2.

2 Vö. A hangoltság „mintegy *lehetőségfeltételét* képezi az egyes [...] hangulatoknak. [...] a hangoltság alapvetően *létállapot*.” CSEJTEI Dezső – JUHÁSZ Anikó: *Filozófiai elmélkedések a tájról*. Attraktor, Mária-besnyő, 2012. 46. Kiemelés az eredetiben.

3 *A forradalom ígérete? Történelmi és nyelvi események keresztveződései*. szerk. BÓNUS Tibor – LÓRINCZ Csongor – SZIRÁK Péter, Ráció, Bp. 2014. 9.

4 SCHWENDTNER Tibor: A filozófia és a mély unalom. A metafizika kezdetének problémája Heidegger 1929/30-as előadásaiban. *Magyar Filozófiai Szemle*, 1999/6.

vett interpretáció is, s egyáltalán nem vonatkoztatható (problémátlanul) magára a „külső”, „valóságos” természetre – ám mégsem érintetlen attól. Ironikus, hogy éppen az ezzel ellentétes gondolkodást szokás földhözragadtnak minősíteni a „reális” értelmében; miközben az nemigen tesz egyebet, mint hogy ezt a tapasztalatot a módszer, a struktúra mögé rejti, s ezzel újratermeli azt a gondolkodási sémát, amely a természet legyőzésének gyakorlatait oly hatékonyan kimunkálta. „Bizonyos, hogy aki természettudományosan gondolkodik, sohasem jut a dolgok mélyére”⁵ – mert a dolgok mélyén a létezésnek eredendően más minősége rejtőzik, mint amit a tudományos értelem látni enged. A modernségben ugyanis „a természet ugyanúgy materialista jelentést vett föl, mint minden más fogalom”.⁶ Mi azonban itt most másra törekszünk, s ebben Nemes Nagy Ágnes költészete lesz a segítségünkre.⁷

ONTOLÓGIAI PROBLÉMA

Az irodalmi műalkotások akkor is kínálhatnak a kizárólag esztétikaitól eltérő olvasási módokat, ha egyébként nem ismeretelméleti vagy etikai irányultsággal fordulunk feléjük. Nemes Nagy Ágnes költészete akár ökológiainak is nevezhető támpontokat kínál a befogadás számára, amennyiben a versekben tetten érhető *ontológiai problematika* középpontjában az emberi és a természeti (állat, növény) közötti távolság felszámolásának kísérlete, a természeti Másik másságának egyszerre befogadható és egyszerre eltávolító radikalitása, illetve ennek tapasztalata áll. Találkozni a természetivel, odafordulni hozzá a „megtiszteltetés szorongásával” (*Falevél-szárak*), megsejteni, hogy a „természet mögött a lét rejtőzik a maga végtelen kiterjedésével”,⁸ amely tapasztalattól önmegértésünk többé nem lehet érintetlen – ez a Nemes Nagy-líra alapja. Ezt a jelenséget a befogadástörténet többnyire a „tárgyiasság”, „objektivitás”, ennek alakváltozatai („elvont tárgyiasság”, „intellektuális objektivitás”), valamint a „mítoszteremtés”, „magánmitológia”, „intellektualitás” interpretációs sémáihoz kötötte hozzá, „egyfajta tárgy- és természetkultuszban” találva meg e költészet alapjait.⁹

Ember és állat megkülönböztetése azon a differencián nyugodott a nyugati gondolkodás történetében, amely „az állatot a világ fenomenológiai fogalmától és a nyelvtől, továbbá az azokhoz köthető egyéb megkülönböztető jegyeiktől” egyaránt megfosztotta.¹⁰ Martin Heidegger nevezetes különbségtévesése alapján

” az együttes-lét felismerése a „zöld” gondolat alapja

csak az embernek van világa (csak az ember „világképző”), az állat „szegényes világgal” rendelkezik, a kő pedig „világ nélküli”. E különbségtévesésből a növények lényegében teljesen kimaradnak.¹¹ Nemes Nagy lírájában viszont a növények (kivált a fa) központi szerepet töltenek be, a (vers)szubjektum hozzájuk képest, emberi és természeti kölcsönös viszonyulásában jön létre. A tárgyiasság itt

sohasem jelenti a *társiasság* hiányát, sőt éppen fordítva áll a dolog: az embert a versek centrumából kimozdító poétika mindig egy másik létezőt állít annak helyébe, s ebben az elrejtettségben feltáruló interszubjektív viszonyban a társ majdnem mindig természeti, állat vagy növény. Az együttlét, „*együttes jellegű világban-benne-lét* az alapja annak, hogy a világot már mindenkoron megosztom másokkal. A jelenvalólét világa *közös világ*. A benne-lét *együttlét*

5 HAMVAS Béla: A halhatatlanság híradása – Wordsworth. *Ars Naturae*, 2010/1–2.

6 LÁNCZI András: *Antikok és modernnek vitája. Késői észrevételek Pascalhoz*. Attraktor, Máriabesnyő, 2019. 100.

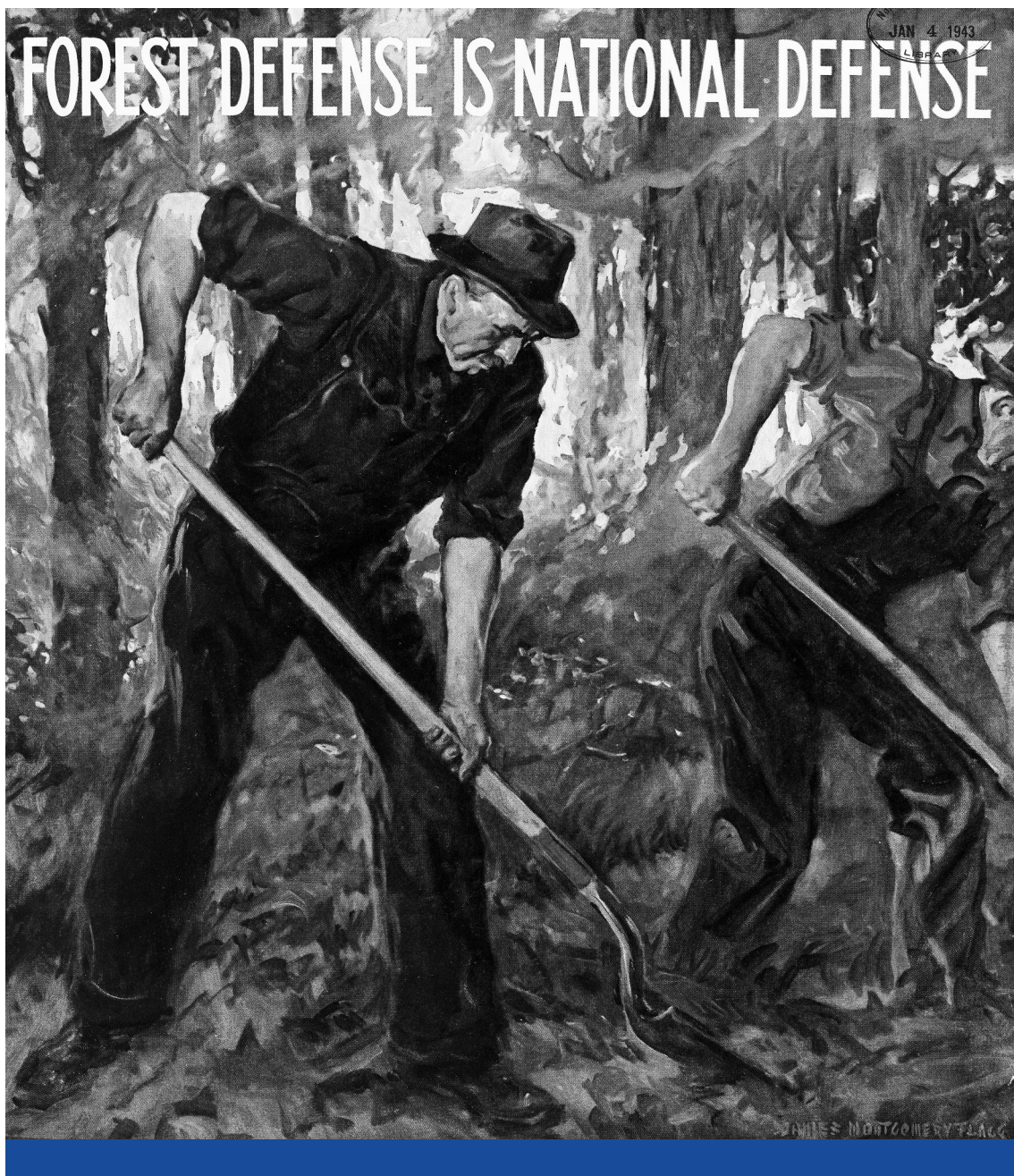
7 A hivatkozott versek az alábbi kötetből származnak: NEMES NAGY Ágnes: *Összegyűjtött versek*. szerk. és vál. FERENCZ Győző, Jelenkor, Bp. 2016.

8 GYÖRFFY Ákos: *A hegyi füzet*. Magvető, Bp. 2016. 22.

9 BERTA Erzsébet: Nemes Nagy Ágnes és a tárgyi lírai kifejezésmód. *Alföld*, 1980/5. A recepció főbb megállapításait áttekinti és kommentálja: Z. URBÁN Péter: *Az önreflexió mintázatai Nemes Nagy Ágnes költészetében*. Ráció, Bp. 2015. 11–30. Egy kevésbé sikerült, ám szándékai szerint „ökokritikai” olvasásmóddhoz lásd: BERSZÁN István: „Mégiscsak föld van itt alul, mindenek ellenére föld”. Nemes Nagy Ágnes költészetének ökokritikai olvasata. *Alföld*, 2017/11.

10 BALOGH Gergő – PATAKI Viktor: Előszó az *Állat az irodalomban* című összeállításához. *Alföld*, 2018/1. 59.

11 VAJDA Mihály: *Heidegger és az állat kísértete = Környezet és etika*. szerk. LÁNYI András – JÁVOR Benedek, L'Harmattan, Bp. 2005. 366.



A természetvédelem honvédelem – Az erdőtüzek megakadályozására felszólító amerikai plakát (James Montgomery Flagg, 1941) (Northwestern University Libraries)

másokkal.”¹² Ez az együttes-lét, ez a közös világ, illetve ennek felismerése alkotja bármely komolyan vehető „zöld” gondolat alapját.

Nemes Nagy költészetében ez a belátás nem érintetlen egyfajta etikai elköteleződéstől, amelyet a fogadtatás több ízben problematizált már. Nemes Nagy szerint „a természettel való együttélés [...] a mai ember egyik fenyegetett nosztalgiája”.¹³ A fenyegetést alkalmasint maga az ember jelenti, ám ez a felismerés a felelősségvállalásra egyedülként képes létező feladatát is kijelöli. „Azt hiszem, a költő kötelességei közé tartozik, hogy minél több Névtelenek polgárjogot szerezzen.”¹⁴ Nemes Nagy Ágnes lírája a „névtelenek” közül az állatoknak és a növényeknek is „polgárjogot szerez” a költői nyelv teremtő ereje révén.

¹² Ezek a mások „abból a világból kerülnek utunkba, amelyben a gondoskodó-körülmékekintő jelenvalólét lényegszerűen tartózkodik.” Martin HEIDEGGER: *Lét és idő*. ford. Vajda Mihály et.al., Osiris, Bp. 2007. 144–145. Kiemelés az eredetiben.

¹³ NEMES NAGY Ágnes: *Egy verskötet előszava* = Uő.: *Az élők mértana. Prózaírók. II. köt.* szerk. HONTI Mária, Osiris, Bp. 2004. 32.

¹⁴ Uo. 28.

A versek tehát mintha a fentebb említett tipológia ellenében hatnának, amennyiben szóhoz juttatják az emberi mellett a nem-emberit (a növényt és az állatot) is, ezáltal azt az igényt artikulálják, hogy a nem-emberi létezők *társ-szobjektum*ként „állíthassák elő” magukat a gondolkodó megértés számára. Másként mondva, e versek példaértéke szerint nemcsak az embernek, hanem az állatnak és a növénynek is van/lehet világa, s e világ sajátos, meglehet, az emberi megértés számára nem belakható távlattal bír. Ember és természet viszonyának őstapasztalata ez. Ezt az ellentmondásos viszonyulást a szövegek, így például a *Fák*, a *Madár* vagy a *Vadkan* című versek, különféleképpen viszik színre. Az első esetben a fák a világ megértésének egyfajta feltételeként vagy lehetőségeként (médiamaként?) tűnhetnek fel, a vers modalitásában pedig azt az etikai távlatot fedezhetjük fel, amelyről korábban említést tettünk; a másodikban a versbeszélő léte elválaszthatatlanul összeforr a természetivel, a szobjektum az állattal együtt jön létre; a harmadik szöveg pedig radikálisan felszámolja az ember és állat közötti távolságot azáltal, hogy a vers végére teljesen feloldja a szobjektumot a nem-emberiben.

A FÁK TÖRVÉNYE

A *Fák* a Nemes Nagy-életmű sokat idézett darabja. Az 1986-os, *A Föld emlékei* címet viselő összegyűjtött versek elé, kiemelt pozícióba helyezett költemény mintegy az életmű egészének „olvasási kódját” adhatja meg, amennyiben a vers annak az erkölcsi imperatívusznak az artikulációjaként is olvasható, ami alkalmasint a Nemes Nagy-líra természethez való odafordulásának alapvető mozgatórugója: „Tanulni kell. A téli fákat. [...] meg kell tanulni itt a fák / ki-mondhatatlan tetteit.” A szövegnek létezik egy olyan átírata is 1979-ből, amely végül nem került be *A Föld emlékeibe*, és amelyben a „tanulni kell” mellett megjelenik egy másik felszólítás is, a „szeretni kell”, amely ismételt morális

Örök visszatérés

– Téli táj a Debrecen melletti Vekeri-tónál, 2020. január
(Uri Dénes Mihály felvétele)



kontextust fon a szöveg köré. A vers példaértéke szerint nem az a lényegi kérdés, hogy a fák üzenete megtanulható, hanem hogy a megértő odafordulás, s az a felismerés, hogy van miért odafordulni, végbemegy-e. (Csak utalunk most az utóbbi időben oly sokat hivatkozott scrutoni *oikophilia* fogalmára; olybá tűnik, a szeretet nem kijátszható az ökológiai kérdésfelvetések során, a valódi „zöld” gondolat nemigen fakadhat másból, mint egyfajta etikából.)

Ökológiai szempontból egyébként már maga a kötetcímben található birtokos szerkezet is igen tanulságos, mert olvasható megszemélyesítésként is (a Földnek vannak emlékei), és úgy is, hogy a Föld (de legalábbis amit jelölőként jelöl) az emlékezés tárgya, valami, ami már nincs, elveszett vagy elpusztult. Az emlék *nyom*, megfejtésre, újraalkotásra váró jel, olyan fenomén, amely jelenlétével egy hiányra utal. A kötet tehát maga is vagy mementó, amely a földnek, a természetnek állít emléket, vagy pedig a benne olvasható szövegek maguk a Föld emlékei, amelyeket mi, az olvasók megkísérelhetünk mintegy kifürkészni az értelem számára, s amelyek minduntalan visszahúzódnak, mihelyst megsejtünk róluk valamit. A kérdés, hogy feltárhatja-e bármi más „a Föld emlékeit”, mint a költészet? Van-e a léttapasztalatnak ennél valóságosabb – mert a lehetetlenséggel is számot vető – módja?

E költészet által feltett kérdéseket a *szabadság metafizikájának* problémájaként tételezhetjük: mennyiben lehetünk szabadok a természettől? A *Madár* nemcsak arra mutat rá, hogy az ember függ a természeti Másiktól, hanem arra is, hogy e kapcsolat értéke legalábbis kétséges (akárcsak az *Állatok* című versben), amennyiben a versbeszélő egyszerre szenved a madár jelenlététől és egyszerre képtelen élni nélküle.

Egy madár ül a vállamon,
ki együtt született velem.
Már oly nagy, már olyan nehéz,
hogy minden léptem gyötrem.

Súly, súly, súly rajtam, bénaság,
ellökném, rámakaszkodik,
mint egy tölgyfa a gyökerét,
vállamba vájja karmait.

Hallom, fülemnél ott dobog
irtózatos madár-szive.
Ha elröpülne egy napon,
mostmár eldőlnék nélküle.

Azáltal, hogy a költői nyelv retorikájában az emberi halált az „eldőlés” trópusán keresztül összefüggésbe hozza a fák halálával egy olyan versben, amely a szubjektum létét egészében az állathoz köti, szorosán összekapcsolja az emberit az állati mellett a növényivel is, azt sejtetve, hogy az emberi létezés mélyrétegeinek feltárulkozása csak ezt a bonyolult viszonyt artikulálni képes figuratív nyelv, a szóművészet, vagyis a költészet révén lehetséges.

A *Madár* és más, most nem érintett vers nemcsak, hogy tisztában van azal, hogy a „végesség nem olyan tulajdonság, amely csak hozzánk tapad, hanem létünk alapl módja”,¹⁵ de ezt a végességet, láttuk, a természetivel együtt artikulálhatóként mutatja fel. Voltaképp ez lehetne a legvégső „zöld” kérdéseink egyike: létezhet-e az ember anélkül, ami nem ember, s ha az ember mindennek-előtt az a létező, amely véges időbeliségével egyedülként képes számot vetni, akkor mit mondhatunk a halálát máshogy, de mégiscsak megélő nem-emberi létezőkről? Halál, ember és természet összefonódásáról referálhat a *Vadkan* is, amely a szöveg végére teljesen feloldja a versszubjektumot a természetiben, minek következtében már nem eldönthető, hogy a versben megszólaló hang az emberé vagy a címbe emelt vadkané.

15 Martin HEIDEGGER: *A metafizika alapfogalmai*. ford. ARADI László – OLAY Csaba, Osiris, Bp. 2004. 27.

mennyiben lehetünk szabadok a természettől?

TÖLGYFÁK TANÍTÁSA

A régi zsidók szerint a tölgyfa isteni üzenetet hordoz.¹⁶ Manapság a tölgy az a fa, amelyik leginkább rabul ejt. Egy boldogabb korban a Debrecen környéki erdők tölgyerdők voltak. Tölgyrengeteg. Bennük bolyongani misztikum lehetett, még ha ezt azok, akik az elmúlt századokban – az akkor még valóban tekintélyes – Nagyerdőre jártak, nem így gondolták. Nemes Nagy legtöbbet olvasott versei közé tartozik az *Éjszakai tölgyfa* is, amely egy tölgy és egy ember találkozásába sűríti bele költészetének etikai horizontját, nyelvi erejét, ismeretelméleti rétegzettségét. Azon irodalmi produkciók közé tartozik, amelytől nehéz érintetlennek maradni.

Az *Egy pályaudvar átalakítása* kötet első verse. Bizonyára nem véletlen, hogy Nemes Nagy ezeket a verseit mindig kiemelt helyre, kötetnyitó vagy -záró pozícióba, fontos ciklusok elejére-végére helyezte. A vers „epikus” módja mindjárt az elején arra irányítja a figyelmet, hogy „itt egy *történetet* szeretne elmondani egy *elbeszélő*, úgy is mondhatnánk: egy szemtanú.”¹⁷

A Nemes Nagy-líra egyes darabjai a fát „személyes üzenetet (a költő szavával: »hírt«) hozó tárgyként látják, és mint önmagukon túlmutató jelentést hordozó jelként »olvassák«. E jelszerűség létesülését és olvasásának szükségszerű kudarcát beszéli a sokat értelmezett *Éjszakai tölgyfa* című költemény is”.¹⁸ Itt az emberi és természeti a korábban látott példákhoz képest annyiban másként inszcenírozódik, hogy egyik sem oldódik fel teljesen a másikban (mint a *Vadkanban* vagy a *Diófában*), de a vers retorizáltsága azt sejteti, hogy mindkettőnek *szüksége van* a másikra (de nem úgy, mint a *Madárban*). A tölgyfa elindul, a járókelő „Megállt, bevárta.”

A járókelő és a fa kapcsolatba lépnek egymással, a fa alakjában hír érkezik a járókelőhöz: „Oly sürgetőn állt ott mozdulatlan, / mint egy hír, tölgy-alakban, / amely elfárad megfejtetlenül.” A fa hírt hordoz a *Vörösfenyő, páfrány, szunyog...* kezdetű versben is: „hatalmas törzsben most halad / egy paleolit távirat.” A távirat jelzője („paleolit”) azonban az áthidalhatatlan időbeli távolságon keresztül az üzenet megfejthetlenségére utal, akárcsak az éjszakai tölgy, „amely elfáradt megfejthetetlenül”.

De ez a tölgy már pusztán létezésével és jelenlétével is üzenet: a városi környezetben ugyanis „már eleve úgy van jelen, mint egy »darab erdő« – természetes közegéből kiszakítva – tehát léte már azelőtt hír-értékkel bír, hogy járnai kezdene.”¹⁹ Egy fa – a szinekdoché értelmében – már maga is mindenkoron magában rejt valamit az erdőből, amelyben az nem pusztán él, hanem alkotja (létrehozza) azt, hiszen „a fák és a növények [...] akárhol vannak is, mindig önmagukban hordozzák a természeti környezet lényegét.”²⁰ A vers leginkább zavarba ejtő mozzanata, hogy a fának *arca* van.

A haj mögül egy tölgyfa arca nézett.

Nagy, mohos arc. Talán. Vagy másmilyen.
Érezte akkor a járókelő
saját körvonalait lazulni,
kőd úszta be folyékony partjait,
mint aki hirtelen erdei
tóvá sötétül,
mert egy ilyen arcot tükrözhetett.

És lélegeztek mindketten.

16 Jeanne KAY: *Az Ószövetség természetfelfogása*. ford. KÖNCZÖL Miklós = *Környezet és etika... I.m.* 213. Vö. JANKOVICS Marcell: *A fa mitológiája*. Csokonai, Debrecen, 1998. 45–47.

17 HERNÁDI Mária: *Egy találkozás története. Ontológiai dialogicitás Nemes Nagy Ágnes költészetében*. Szegedi Tudományegyetem, Szeged, 2005. 54. Kiemelés az eredetiben.

18 Z. URBÁN: *I.m.* 73.

19 HERNÁDI: *I.m.* 65.

20 BÉRES Tamás: *Környezetetika = A protestáns etika kézikönyve*. szerk. FAZAKAS Sándor, Kálvin–Luther, Bp. 2017. 245.

» a tölgy már pusztán létezésével is üzenet

Az arc az identitás legegységelműbb testi jelölője. Az arcom én magam vagyok. A fa (itt)létéről, üzenetéről nem a mozdulat, a járás tesz tanúságot, hanem az, hogy arca van. Az arc „önmagában való jelentés. Te – te vagy.”²¹ Az arc hívás, amely feleletre vár, s a feleletadás képessége adja – a felelősség keretein keresztül – az *én* létrejöttének lehetőségét is; az vagyok, aki e hívásra felel. Éppen ezért Lévinasnál az arc nem megjelenik, hanem *feltárulkozik*, s e feltárulkozás mindenekelelt etikai természetű. A Nemes Nagy-recepció által hivatkozott etika, valamint e költészet ismeretelméleti és ontológiai problematikája a tölgyfa arcában sűrűsödik össze. „Az Arc látványa [...] ínségről, gyöngeségről árulkodik. Olyasvalaki szólít bennünket, aki szegényebb nálunk – hiszen ránk hagyatkozik. [...] Az arc hozzánk fordul és ebben áll meztelensége.”²² Az arc feltárulkozása két síkon megy végbe, egyfelől a lombkorona-haj „széthárításával”, másfelől a nyelv szintjén, amely a látványt arcként beszéli el. Csakhogy ez utóbbi szinten a szöveg mindjárt vissza is vonja az arc elbeszélhetőségét: „Nagy, mohos arc. Talán. Vagy másmilyen.” Amennyiben igaz, hogy a „*lét, amit meg lehet érteni – nyelv*”,²³ úgy a szubjektumot (én, te) létrehozó beszéd nélkül a tölgyfa arca nemcsak értelmezhetlenné válik, de létre sem jöhet. Talán ezért is a vers csúcspontja a tipográfiaiilag is elkülönülő sor: „És lélegeztek mindaketten.” A tekintetek mellett/helyett „a lélegzés teremt közösséget és bizonyosságot” a járókelő és a tölgyfa között.²⁴ A lélegzés a létezés zsigeri, primordiális tapasztalata, mert nem a jelentésadás – mindenkoron bizonyos mértékig önkényes – aktusán múlik, hanem akaratlan, irányíthatatlan, a létrejövő kapcsolat *ontológiai bizonyossága*, sőt szakralitása. A természeti nyelvvé tétele az a lehetetlen, amelynek kísérlete azonban újra és újra megszólít.

ÖKOIRODALOM

Az itt olvasható szerény gondolattöredéknek és interpretációs kísérletnek az volt a célja, hogy valamiképpen szóljon arról, hogy a személyiség létrejötte, ön- és világtérképezésünk nem függetleníthető a természet(i)től s attól a hangoltságtól, amely szubjektum és objektum viszonyának hagyományos (hierarchikus és logikai-módszeres) felfogását felborítja. Nyilvánvalóan akkor, amikor irodalom és például ökológia („az ember” és „a természet”) viszonyrendszereiről szólnak, nem hagyhatjuk figyelmen kívül a költészet azon sajátosságát, hogy esetében „a szó nem idomul az őt megelőző világhoz, sokkal inkább alkotja azt a nyelv révén”, vagyis hogy a költészetben az anyag egyszerre ruházódik fel szellemmel és jelentéssel, s egyszerre nyer ez a folyamat valamilyen magyarázatot.²⁵ Éppen ezért a természet az irodalomban nem azonosítható a „külső” természettel, vagyis azzal, amit például egy erdőben látunk. Ez az igazság azonban, akárcsak az imagináriusban megmutatkozó természet, nem kevésbé érvényes, mint az, ami a körülöttünk lévő világban van. Látva az utóbbi idők fejleményeit, a természettel való valóságos találkozás mellett utolsó menedékünk egyre inkább a költészet marad.

Azokban a hetekben, amikor az itt olvasható szöveg alapjait adó jegyzeteken dolgoztam, egy beteg, feltehetően méreganyag hatásától szenvedő zöldike került az udvarunkra. Megpróbáltam segíteni rajta, ám a kismadár végül elpusztult. Segítségkérő tekintetére és tétova közeledésére máig emlékszem. Mert, amint erre Lévinas nyomán hivatkoztunk, az arc azé, aki kér, aki segítségre szorul. Az itt hivatkozott versek e kérés elfogadására is taníthatnak. ■

21 Emmanuel LÉVINAS: *Az arc meztelensége. Emmanuel Lévinasszal beszélget Philippe Nemo.* ford. Mártonffy Marcell, Műhely, 1994/1. 5.

22 LÁNYI András: *Az ember fája a földnek. Utak az ökofilozófiához.* L'Harmattan, Bp. 2010. 48.

23 Hans-Georg GADAMER: *Igazság és módszer.* ford. BONYHAI Gábor, Osiris, Bp. 2003. 523. Kiemelés az eredetiben. Lásd még Wittgenstein híres mondását: „*Nyelvem határai világom határait jelentik.*” Ludwig WITTGENSTEIN: *Logikai-filozófiai értekezés.* ford. MÁRKUS György, Atlantisz, Bp. 2004. 5.6., Kiemelés az eredetiben.

24 LENGYEL Valéria: *Az elfordított látóhatár. A poétikai tér Nemes Nagy Ágnes költészetében.* L'Harmattan, Bp. 2015. 84.

25 KULCSÁR SZABÓ Ernő: *Szótest – látvány – hangzás. A költői kép hangolt materialitásának néhány kérdése Babits és Nemes Nagy között = „folyékony szobor vagy szilárd szökőkút”. Tanulmányok Nemes Nagy Ágnesről és más újhaldasokról.* szerk. BUDA Attila – PALKÓ Gábor – PATAKY Adrienn, PIM, Bp. 2017. 13., 12.